Анита СТАНКОВИЋ*

БАТИНА ЈЕ ИЗ РАЈА ИЗАШЛА?

Guy Geltner, *Flogging Others: Corporal Punishment and Cultural Identity from Antiquity to the Present*, Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2014, 112.

„Бичевање других" Гаја Гелтнера (*Guy Geltner*) монографија је која се бави односом телесног кажњавања и културног идентитета од антике до савременог доба, коју је 2014. године издао Универзитет у Амстердаму. Аутор је професор историје на том Универзитету, као и Универзитету у Монашу; његова главна област интересовања је историја јавног здравља и то превасходно у средњем веку, при чему су у фокусу његовог истраживања италијански градови. Поред тога се бави и упоредном историјом злочина и казни, посебно затворских, али и телесних, као и односом лаика према монасима и фратрима у средњем веку. Поред „Бичевања других", аутор је издао још неколико монографија, у којима обрађује управо те теме: *The Medieval Prison: A Social History* (2008), *The Making of Medieval Antifraternalism: Polemic, Violence, Deviance, and Remembrance* (2012), *Roads to Health: Infrastructure and Urban Wellbeing in Later Medieval Italy* (2019).

Иако историчар по струци, Гелтнер се не бави искључиво историјским аспектом телесног кажњавања. Он не настоји да да свеобухватну историју телесног кажњавања, нити покушава да дефинише и поброји све оне узроке и мотиве који доводе до тога да једно друштво прихвати ову санкцију као саставни део свог казненог система, већ пре тежи томе да кроз кратку историју заступљености телесних каз-

* Ауторка је студенткиња мастер студија Правног факултета Универзитета у Београду, selenicereus6@gmail.com

ни у различитим земљама и епохама преиспита неке увржене ставове који се тичу телесног кажњавања, као и да разоткрије двоструке стандарде и лицемерје које суверено влада у многим студијама које се баве овом тематиком. Стога би се „Бичевање других" најпре могло сматрати расправом о начину на који се концепт телесног кажњавања користио као средство одбране сопственог културног идентитета, од настанка првих држава до данас. Као таква, ова књига је занимљива и релевантна не само за историчаре или правнике, већ за све оне који желе да проблематику телесног кажњавања сагледају из једног новог угла који расветљава и елементе који би лако могли промаћи онима који се крећу искључиво у строгим оквирима права и праву сродних дисциплина. У прилог томе говори чињеница да је ова монографија за свега шест година, колико је прошло од првог издања, већ оставила трага у међународној академској заједници. Тако, „Бичевање других" бива коришћено као извор корисних и надасве интересантних података за радове из разних друштвених наука: почев од криминологије и пенологије, које су по природи ствари најзаинтересованије за питања која се односе на казне и њихову примену, преко историје, политичке теорије, социологије, па чак до историје уметности и музике.[1] Сходно томе, може се рећи да је Гелтнер препознао и адекватно одговорио на потребу стручне јавности за радом који успева да приближи тему која је наизглед везана тек за једну, и то прилично уску област интересовања, широком кругу стручњака из најразличитијих сфера.

Реч је о делу невеликог обима, писаног језиком који је јасан и разумљив како лаицима, тако и онима мало више упућеним у ову материју, што у спрези са занимљивошћу саме теме као и специфичним начином на који се она обрађује, доприноси томе да се ова књига чита у једном даху, при чему закључци и ставови који се у њој заступају

1 Посебно занимљиви су, између осталог,, Tom Daems, "Slaves and Statues: Torture Prevention in Contemporary Europe", *The British Journal of Criminology*, vol. 57, 3/2017, 627–643, који се бави односом савремених институција ЕУ према тортури, односно испитује у којој се мери заиста тежи њеном искорењивању, а колико се толерише; David Garland, "Penal power in America: Forms, functions and foundations", *Journal of the British Academy*, 5/2017, 1–35, који разматра пеналну политику у Сједињеним Америчким Државама, почев од историјата, преко савремених облика и функција, па до друштвених фактора који утичу на њу; Luke A. Fidler, "The Coercive Function of Early Medieval English Art", *Radical History Review*, 137/2020, 34–53, у коме се аутор бави приказима телесних и затворских казни у средњовековној енглеској уметности, заступајући тезу да је њихова често спектакуларна и шокантна природа служила томе да створи привид о централизованој моћи владара у време у коме исте није било.

остају у свести читаоца још дуго. Студија отпочиње „Уводом“ (9–21), који је од пресудног значаја за ваљано разумевање теме и идеје, али је свакако нешто много више од простог навођења питања и проблема који ће се разматрати надаље. Пре него што ће прећи на кратку историју телесног кажњавања, аутор сматра нужним и да дефинише шта ће се подразумевати под појмом телесне казне, што чини у првом поглављу, „Историјски и антрополошки приступ“ (21–25). Иако може деловати да је тај појам сасвим одређен и јасан, ствари су ипак нешто комплексније но што се на први поглед чини. Ако се потрудимо да проблем сагледамо из једног мало ширег угла, постаје очигледно „да се за мало коју казну може рећи да није телесна“ (стр. 21), тј. да практично и нема казне која у мањој или већој мери не наноси физичку патњу лицу на коме се извршава, укључујући ту не само затворску и смртну, већ и новчане казне, што аутор на сасвим задовољавајућ начин и елаборира. Но, у жељи да не компликује тему која је сама по себи довољно компликована, Гелтнер одлучује да се држи појма телесне казне у ужем смислу, дакле оних казни попут бичевања, жигосања, сакаћења и сл, односно казни које су директно и непосредно усмерене на тело преступника. Потом следи кратка – али богата примерима – историја телесног кажњавања, у одељку насловљеном „Кажњавање тела“ (29–83), почињући од антике, где се обрађује однос према овом облику санкција у појединим државама Истока наспрам Грчке и Рима као темеља западне цивилизације, дотичући се уједно и утицаја три велике монотеистичке религије на ставове о телесним казнама. Затим се, следећи линеарну хронолошку путању, разматра средњи и рани нови век, да би се историјски део завршио прегледом савременог доба. Монографија се завршава „Закључком“ (83–85), који на сажет, али врло ефектан начин одсликава дискурс о телесном кажњавању који је данас заступљен.

Уколико је већ речено да „Бичевање других“ није историја, нити антрополошка студија, с правом би се могло поставити питање чиме се онда ова књига у бити бави. Одговор на то питање садржан је на самом почетку, у поднаслову, који нам открива да је реч о односу културног идентитета и телесног кажњавања. Иако се на први поглед чини да је реч о два појма који би се тешко могли довести у јасну везу, аутор већ у „Уводу“ са лакоћом успева да читаоца увуче у сложену причу о (зло)употреби концепта телесног кажњавања како данас, тако и у прошлости, те да га наведе на размишљање о ставу да се проблем телесне казне не може посматрати просто као један феномен у историји права и пенологије. Наиме, по мишљењу аутора, телесно кажњавање је колико санкција усмерена према прекршиоцима нор-

ми једног друштва, толико и својеврсно политичко оружје усмерено према „другима“, односно према свим другим државама, друштвима, политичким режимима и групама које се доживљавају као претња за сопствени културни идентитет. Цео дискурс односа културног идентитета и телесног кажњавања може се свести на дихотомију „ми-они“, где се „они“, односно тренутни спољашњи или унутрашњи политички непријатељи, представљају као нецивилизовани, заостали, насилни, свакојаком дивљаштву и крвопролићу склони варвари, док смо „ми“ са друге стране све оно супротно „њима“. Црно-бели контраст је оно што омогућава да се прикрију сопствене погрешне праксе упитног легитимитета и још упитније користи по грађане, јер како иначе истрајати у тврдњи да смо „ми“ најбољи од свих светова, ако као доказ не понудимо све оне „друге“ који су, ма колико „ми“ можда некад и били лоши, увек многоструко лошији од нас. Управо ту на сцену ступа и телесно кажњавање, прво на линији одбране, које када се приписује „другима“ постаје још један у мноштву доказа да су „они“ заиста лоши како смо одувек и сумњали, пошто се поврх свих својих небројених злодела и грехова, усуђују да примењују телесну казну против својих грађана, и то, да ствар буде гора, и за најситније и најбезначајније преступе (стр. 11. и даље). Примећује се и да мало који западни аутор који се бави овом проблематиком путем дихотомије „ми-они“ осуђује телесно кажњавање *per se*, као праксу која је сама по себи нешто вредно згражавања и која је самим тим неприхватљива и незамислива у једном демократском, либералном друштву које негује традицију људских права и слобода. Већина њих осуђује телесно кажњавање тек онда када га примењују друге земље, које се већ доживљавају као претња, као непријатељ кога по сваку цену ваља уништити (а пре тога темељно оцрнити), што им, међутим, не смета ни најмање да истовремено предлажу увођење одређених облика телесног кажњавања као алтернативу затворским казнама у сопственим системима (стр. 14. и даље).

Бавећи се телесним кажњавањем у историји, аутор нам пружа далеко више од просте дескрипције наизменичног јављања и повлачења ове санкције у различитм културама. Гелтнер наставља да прати основну идеју дела, настојећи да покаже да дихотомија „ми-они“ и дискурс заснован на њој, односно сатанизација идеолошких противника како страних, тако и домаћих прављењем дубоког и непремостивог јаза између „нас“ и „њих“, није савремен изум, те да се телесно кажњавање одвајкада користило као врло убојито оружје у оваквим обрачунима. Тако се западни аутори традиционално држе тога да је Исток одувек склон насиљу и деспотизму, те да тражи и најмањи по-

вод да спроводи безумну репресију над својим несрећним поданицима, док је Запад, оличен у Грчкој и Риму, одувек носилац високе цивилизације и основних људских вредности, угодно притом пренебрегавајући све чињенице које би могле да дају умногоме другачију слику (стр. 31–48). Слично је и са ставовима о средњем и новом веку, где један неретко носи неславан епитет „мрачни", док се други посматра као доба препорода, процвата слобода и права и једног општег бољитка и просвећености. Аутор баца једно сасвим ново светло на заступљеност телесног кажњавања у овим епохама, па тако неочекивано дознајемо да у новом веку процват не доживљавају само слободе и права, већ и изузетно бруталне казне, што се може сматрати логичном последицом јачања централне власти, која је у телесним казнама – што гнуснијим, то боље – нашла идеалан начин за држање поданика у страху и потчињености, кажњавајући на шокантно суров начин све оне који се дрзну да доведу у питање поредак и свемоћ монарха. У прилог овом запажању, довољно је само сетити се казне за велеиздају у Енглеској из доба Тјудора (*to be hung, drawn and quartered*), која је подразумевала да преступник буде најпре привезан за кола и вучен друмовима до губилишта, потом вешан, али не до смрти јер је поента у томе да остане жив што дуже, да би га на крају кастрирали, ишчупали му утробу и спалили је пред њим, а затим га рашчеречили.

Напослетку, Гелтнер показује да ни савремено доба не носи коначно растерећење од телесне казне, те да је она била далеко присутнија него што се мисли, само је променила подручје деловања. Напустивши Европу, премда никада сасвим, телесно кажњавање се преселило у колоније европских сила, прешавши с подједнаким успехом како океане, тако и културолошке разлике, и одомаћило се у колонизованим земљама. Наравно, како би се сама колонизација и све што она подразумева оправдала и представила у што позитивнијем светлу, вековима се прибегавало већ провереној дихотомији „мии-они", па су се тако колонизовани народи представљали као антипод западним цивилизацијама, као људи толико огрезли у дивљаштво и одсуство културе, да се њима морало владати за њихово добро. У том се дискурсу као један од крунских доказа нецивилизованости неретко користила и примена телесних казни од стране тих народа, што би се можда и могло разумети, па чак сматрати и вредним хвале што су освајачи толико марили за телесни интегритет неких далеких дивљака, када не би било једне сићушне зачкољице. Наиме, како нам Гелтнер скреће пажњу, многе од колонизованих земаља нису примењивале телесно кажњавање у толикој мери док су биле слободне,

колико је то био случај *након* што су их колонизатори племенито упознали с многобројним благодетима цивилизације (стр. 73). Долазећи најзад до много скорије прошлости и садашњости, расправља се и о томе да ли смо заиста дефинитивно прогнали идеју телесног кажњавања из казнених система, али и из наших домова и срца. Одговор је у најбољем случају амбивалентан, што оставља места читаоцу да донесе сопствене закључке.

Студије које се баве питањем телесног кажњавања и сродним темама одвећ се лако претварају у каталог језивих казни које су биле коришћене у (не)давној прошлости, који не служи ничему до пуком задовољењу болесне знатижеље. Но, Гелтнер је успешно избегао ову замку, приповедајући нам о једној крајње неочекиваној примени телесног кажњавања – не као мере која се спроводи над преступником, већ као изузетно ефикасног оружја у дискурсу који непрекинутог континуитета траје већ вековима. Највећа вредност ове монографије огледа се управо у томе што нас учи како да препознамо тај и сличне манипулативне дискурсе који нас уљуљкују у привидно спокојне снове о сопственој непогрешивости и недодирљивости, јер они нису ствар прошлости, напротив. Спознаја да је овај дискурс и данас и те како жив и присутан наводи на преиспитивање многих увреженихставова, које иначе најрадије прихватамо као аксиоме, просто зато што је много лакше и лепше веровати у њих, него допустити могућност да живимо у стварности која је још увек далеко од идеалне.

Тако, сви бисмо желели да је борба за основна људска права и слободе ако не окончана победом, а оно на добром путу да то буде, што би подразумевало да су у најбољем случају све, а у најгорем већина земаља, рекле категорично и децидирано не свим праксама које дехуманизују људе, укључујући свакако и све облике телесног кажњавања. Као доказ томе да се крећемо ка неким срећнијим временима, требало би да послужи и „Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака УН“, која номинално забрањује све поступке којима се напада телесни и душевни интегритет људског бића. Но, да ли је то заиста тако? Да ли можемо мирне савести тврдити да је све тако сјајно само ако узмемо у обзир чл. 1 „Конвенције УН“, који из значења израза тортура изузима „бол или патње које су резултат искључиво законитих санкција, неодвојивих од тих санкција или које те санкције проузрокују“?[2] Једна једина реченица која оставља толико простора

2 Закон о ратификацији Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 9/91

злоупотреби довољна је да наведе читаоца на размишљање и изазове немалу нелагоду. Но, нелагода је ту само док се читалац не сети да се тај слободни простор злоупотребљава сигурно само негде далеко од њега и свих који су му драги, у неким афричким, азијским, јужноамеричким забитима, које ионако насељавају дивљаци са којима се нема ништа заједничко. Злогласни затвор у заливу Гуантанамо, или скандал у Абу Граибу можда могу да на тренутак наруше спокојство и улију ужас у душу, али само на тренутак, јер, на крају, зашто би њега било брига за исламисте, за непријатеље демократије и цивилизације и свега што сматра светим? Зашто би мучио себе сумњама и питањима, када је много лакше веровати да се он никада не може наћи у том положају, јер *они* су ипак нешто друго. Самим тим, криви су за све за шта се терете и за шта би се могли теретити. Веровање у колективно уздизање изнад најнижих порива који захтевају да крв буде плаћена крвљу просто се намеће само, као и да се никад неће поновити суноврат у понор одмазде и мржње. Можда ће посрнути неки други народи, других вероисповести, друге боје коже, који су одувек практиковали насиље. „Али то нећемо бити *ми*, никако *ми*", одлучно би тврдио читалац уљуљкан у снове о непогрешивости друштва у коме живи. А опет, докле год постоји макар једна интернет страница у великим западним демократијама која омогућава да се осуђени преступници прате у реалном времену, да им се зна сваки корак, где им деца иду у школу, где раде, са ким се виђају, неће му бити баш лако да остане тако чврсто убеђен у то да је баш његово друштво најбоље и да самим тим има право, чак обавезу, да се брани против *других*, против свих који нису његов део.[3]

Сматрамо, стога, да се с правом може рећи да је „Бичевање других" право штиво не само за оне који би да историјат телесних казни сагледају из једног новог угла, већ и за све оне отвореног ума који се не боје да се суоче са идејама које успевају да уздрмају општеприхваћена становишта – јер ће их овде свакако наћи, за све оне склоне критичком промишљању, који ништа не узимају здраво за готово – јер ће им се овде дати довољно материјала да сами изведу закључке, а можда и наставе да истражују даље, као и за све оне који знају да се културни идентитет једног народа не сме градити на лешевима других, ма колико различити они били од нас – јер је управо то суштина ове кратке, али врло упечатљиве књиге.

3 Попут Фејсбук странице која служи праћењу Карле Хомолке, осуђене за саучесништво у серијским силовањима и убиствима која је извршио њен тадашњи супруг, Пол Бернардо, а која је по издржаној казни пуштена на слободу 2005. године. Убрзо потом настаје и ова страница: *https://www.facebook.com/WatchingKarlaH/*

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

Закон о ратификацији Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака, *Службени лисӣ СФРЈ – Међународни уӣовори*, бр. 9/91.

Watching Karla Homolka, *https://www.facebook.com/WatchingKarlaH/*, последњи приступ 20.6.2020.

ЛИТЕРАТУРА:

Tom Daems, "Slaves and Statues: Torture Prevention in Contemporary Europe", *The British Journal of Criminology*, vol. 57, 3/2017, 627–643.

David Garland, "Penal power in America: Forms, functions and foundations", *Journal of the British Academy*, 5/2017, 1–35.

Luke A. Fidler, "The Coercive Function of Early Medieval English Art", *Radical History Review*, 137/2020, 34–53.

Рад приспео / Paper received: 9.5.2020.
Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 16.9.2020.